

Tarih & Gelecek Dergisi

Journal of History & Future

Dr.

Galip VAROĞLU

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3560-5822>

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Tarih Bölümü. Email:
galip.varoglu@bilecik.edu.tr

Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 04/10/2025 06/11/2025

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1796899>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Bir Osmanlı Gazetecisi Avnullah El-Kazimi ve Edebiyatçı Kızları Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür

An Ottoman Journalist, Avnullah al-Kazimi, and His Literary Daughters, Halide Nusret Zorlutuna and İsmet Kür

ATIF: VAROĞLU, Galip, "Bir Osmanlı Gazetecisi Avnullah El-Kazimi ve Edebiyatçı Kızları Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 11/4 (Aralık 2025), s. (697-720).

CITE: VAROĞLU, Galip, "An Ottoman Journalist, Avnullah al-Kazimi, and His Literary Daughters, Halide Nusret Zorlutuna and İsmet Kür", *Journal of History and Future*, 11/4 (December 2025), pp. (697-720).

*Bu makale yazarın 2014 yılında yazmış olduğu "Ein Osmanischer Journalist, Provinzgouverneur und Vater Avnullah el-Kazimi und seine Familie" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Tarih ve Gelecek Dergisi, lisanslama politikası ile telif hakkının ve kullanıcı haklarının açık olmasını sağlar. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlar. / Journal of History and Future ensures that copyright and user rights are open with its licensing policy. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Bu çalışma, Osmanlı gazetecisi ve mutasarrıf Avnullah el-Kazimi'nin biyografisi ile kızları Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür'ün yaşam öykülerini incelemektedir. El-Kazimi, II. Abdülhamid ve İttihat ve Terakki dönemlerinin çalkantılı siyasal ortamında gazetecilik yapmış, sürgünler ve hapisler yaşamış, Kerkük'te mutasarrıflık görevinde bulunmuştur. Onun mücadelecisi ve idealist kişiliği, ailesinin kaderini de etkilemiştir. Cumhuriyet döneminin önemli edebiyatçı ve eğitimcileri olan Halide Nusret ve İsmet, babalarının mirasını farklı biçimlerde yorumlamışlardır. Halide Nusret, babasını idealist bir mutasarrıf olarak aktarırken; İsmet Kür, onu devrimci bir figür olarak yeniden kurgulamıştır. Bu farklı baba imajları, iki kızın ideolojik yönelimlerini ve bireysel hafıza inşasını yansıtmaktadır. Çalışma, aileye ait otobiyografik eserleri analiz ederek, hatıranın öznel ve inşacı doğasına işaret etmektedir. Böylece, hem Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte bireysel hafıza ile toplumsal-siyasal bağlam arasındaki ilişkiyi hem de biyografi yazımının metodolojik boyutlarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Basın Tarihi, Biyografi Çalışmaları, Edebiyat Tarihi, Hatırat

Abstract

This study examines the biography of Ottoman journalist and governor Avnullah el-Kazimi alongside the life stories of his daughters, Halide Nusret Zorlutuna and İsmet Kür. Living through the turbulent political atmosphere of the late Ottoman Empire, el-Kazimi experienced exile, imprisonment, and held the governorship of Kirkuk. His idealist and rebellious character deeply shaped his family's destiny. Halide Nusret and İsmet, both prominent intellectuals and educators of the Republican period, interpreted their father's legacy in different ways. Halide Nusret portrayed him as an idealist bureaucrat and benevolent governor, whereas İsmet Kür reconstructed him as a revolutionary and heroic figure. These divergent images reflect their distinct ideological orientations and the constructive nature of memory. By analyzing autobiographical works of the family, the study highlights the subjective dimension of remembrance and its role in shaping biography. Thus, it sheds light on the intersection of personal memory and socio-political context in the transition from Empire to Republic, while also addressing methodological issues in biographical writing.

Keywords: Second Constitutional Era, Press History, Auto/Biographical Studies, Literary History, Memoirs

1. Giriş

19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin vatandaşları, II. Abdülhamid döneminin çalkantıları, 1908 Meşrutiyet Devrimi, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları gibi birçok önemli olaya tanıklık ettiler. Bu olaylar yalnızca devleti değil, insanların yaşamlarını da etkiledi. Bu dönemde bir Osmanlı gazetecisi, farklı şehirlerde 50 yıl yaşamış, 9 yılını sürgünde, 4 yılını ise hapiste geçirmiştir. Bu kişi, 1909-1913 yılları arasında Kerkük mutasarrıflığı yapmış ve *Mürüvvet* ile *Hukuk-i Umumiye* gazetelerinde çalışmış olan gazeteci, siyasetçi ve mutasarrıf Avnullah el-Kazimi'dir. El-Kazimi'nin uçlardaki yaşamı, idealist ve asi kişiliği, ailesinin de kaderini belirlemiştir. El-Kazimi'nin iki kızı ve

eşi çetin yaşam öyküsüne eşlik etmiş, onun yaşamındaki fırtınalarla yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Daha sonra özellikle Cumhuriyet döneminin iki önemli kadın edebiyatçısı ve eğitimcisi olacak olan Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür babalarının yaşam öyküsü ve şahsiyetini takiben kendi mesleki ve siyasi hayatlarında kimi yönelimlerde de bulunmuşlar, ailelerinin bu siyaseten aktif ve üretken mirasını günümüze kadar taşımışlardır. Ancak ilginçtir ki el-Kazimi edebi çevrelerde ve siyasi camiada ünlenmiş bu iki kızı ve yaşam öyküsüyle Osmanlı son dönem için böylesi önemli hadiselerin merkezi noktalarında bulunmuş biri olmasına rağmen neredeyse hiç tanınmayan bir şahsiyettir. Onun bu bilinmezliği ve cumhuriyet dönemi iki önemli kadın entelektüelin yaşam öyküsü ve çalışmalarındaki tartışılmaz etkisinin ortaya konulması bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmuştur. Bu çalışmada Avnullah el-Kazimi'nin biyografisi ele alınmaktadır. Ancak bu biyografi kızlarının yaşam öyküleriyle eş güdümlü olarak, kızları üzerinden verilmektedir.

Temel altı kaynak¹ bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır: El-Kazimi'nin 1902'deki mahkeme savunma konuşmasının, daha sonra öğrencileri tarafından 1910-1911 yılları arasında yayınlanan metnin ve kimi yazışmaları ve fotoğraflarının yer aldığı *Son Müdafaa* adlı eser bunlardan ilkidir. İkincisi, otobiyografik bilgiler barındıran ve 1909'daki yargılamasının ardından İstanbul'da basılan *Divan-ı Harbi Örfi ve Avnullah el-Kazimi*'dir. Halide Nusret Zorlutuna'nın II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk dönemine kadar olan süreçte El-Kazimi'nin yaşamına dair önemli bilgiler verdiği *Bir Devrin Romanı* adlı ünlü hatıratı ve babasını erken çocukluk döneminde kaybeden edebiyatçı ve eğitimci İsmet Kür'ün aile bireyi kadınlar ve kimi eserlerden derlediği bilgilerden oluşan *Yarısı Roman* adlı eser; el-Kazimi'nin kardeşi gazeteci Süleyman Tevfik'in *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Elli Yıllık Hatıralarım* adlı kitabı aileden anlatımlarını içeren kaynaklardır. Başvurulan sonuncu ana kaynak ise doğum, eğitim ve görevlendirilme gibi temel bilgiler içeren Sicill-i Ahval Defterleri'nde yer alan el-Kazimi'nin tercüme-i halidir.

Makale, Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine uzanan bir bakışla, gazeteci, siyasetçi ve mutasarrıf Avnullah el-Kazimi'nin yaşamından izler ile kızları Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür'ün yaşam öykülerini birbiriyle konuşturan bir inceleme sunma çabasıdır. Otobiyografik anlatının ideolojik boyutlarını ve bu bağlamda Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan iki entelektüelin babaları ile kurdukları hafıza ilişkisindeki farklılaşmalar ya da benzeşmeler üzerinden hafızanın inşacı doğasına dair bir bakış elde etmeyi amaçlamaktadır. El-Kazimi'nin yaşamı, II. Abdülhamit dönemi ile İttihat ve Terakki yönetiminin çalkantılı siyasi ortamında geçmiştir. Onun yaşam öyküsünün aktarımı büyük oranda kızlarının anlatılarıyla mümkün olmuştur. İki entelektüel olarak Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür, babalarını anlatılarında kendi ideolojik anlayışları ve değerlerine göre yeniden kurmuştur. Böylelikle farklı baba profillerinin ve farklı yaşam öykülerinin ifadesi anlatımlarında oldukça ön plana çıkmaktadır. Bu durum, yazar için oldukça ilgi çekici olan hafızanın, öznel ve inşacı nüvelerini göstermesi açısından önemlidir.

1 Ayrıca genel tarama için bu kaynaklara da sıkça başvurulmuştur. Ali Çankaya'nın Yeni Mu'likiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, Jutta R. M. Çıkar'ın Türkischer Biographischer Index, M. Seyfettin Özege'nin Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu, Hasan Duman'ın İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1828-1928, Encyclopaedia of Islam ve İslam Ansiklopedisi.

Çalışmada sırasıyla önce bir gazeteci, siyaset adamı ve mutasarrıf Avnullah el-Kazimi'nin biyografisinden kısaca bahsedilmekte; onu iki önemli kadın entelektüel olan Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür'ün biyografileri takip etmektedir. Burası çocukluk ve eğitim yılları, ardından eğitimci ve edebiyatçı olarak kariyer yolculukları, babalarına ilişkin anıları ile oluşturulacaktır. Son bölümde ise hafızanın öznel ve inşacı boyutu üzerinden iki kadının anlatılarında baba imgesini nasıl yeniden kurguladığına değinilecektir. Bu bağlamda makale, oto/biyografi araştırmaları literatürüne bu üç aktör üzerinden örnek sunmayı hedeflemektedir.

2. Avnullah El-Kazimi

Avnullah El-Kazimi'nin asıl adı Mehmed Selim'dir. Ölen Avnullah isimli kardeşinin adını mahlas olarak almış ve bu isimle şöhret kazanmıştır. Babası Hacı Hüsnü Bey'in görevi sebebiyle 1866 yılında Hicaz'da doğmuştur.² Çocukluk yıllarını ise İstanbul'da Sultanahmet Firuzağa Mahallesiinde geçirmiştir. Evlerinin Ebuzziya Tefvik gibi dönemin önemli gazetecilerinin yakınında olması, Osmanlı düşünce dünyasının Namık Kemal gibi önde gelen isimleriyle ilişki kurmasına olanak sağlamıştır.³

1878'de Scaliere Olayı sonrası henüz 12 yaşındayken ailecek Halep'e sürgün edilmeleri, el-Kazimi'nin yaşamının ilk büyük kırılmasıdır.⁴ Hatıratında babası ile birlikte olaylarda aktif olduğunu iddia etse de yaş itibarı ile pek mümkün görünmemektedir.⁵ Aldığı eğitim, dönemin Osmanlı toplumsal yapısını yansıtan ikili özelliğiyle öne çıkar: bir yandan tefsir, hadis, fıkıh, mantık gibi İslami klasik ilimlerde diğer yandan ise matematik, coğrafya, astronomi, psikoloji gibi modern bilimlerde kendisini yetiştirmiştir. Tanzimat sonrası Osmanlı'da görülen genel modernite-gelenek ikiliğini el-Kazimi'nin eğitim hayatında somutlaştırır. Ayrıca Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe ve Fransızca dillerindeki yetkinliği onun farklı bakış açıları arasında hareket edebilme esnekliğini artırmış ve ileride hem gazetecilikte hem de muhalif faaliyetlerinde kayda değer bir araç olmuştur.⁶

Süleyman Tefvik'in anlatımlarındaki farklılıklara rağmen, Avnullah el-Kazimi'nin Mürüvvet gazetesinde gazetecilik yaptığı anlaşılmaktadır.⁷ Söz konusu gazete 1887-1890 yılları arasında yayımlanmış olup sahibi Marufizade Ziyaeddin Bey'di.⁸ Tefvik'in aktardığına göre, Ziyaeddin Bey bir matbaa kiralamış ancak sermaye yetersizliği sebebiyle gazeteyi tek başına çıkaramamış ve bu nedenle kendisi sürece dâhil olmuştur. 6 Ekim 1887'de Dahiliye Nezareti'ne gerekli izin başvurusu yapılmış, gazetenin satış fiyatı ise 10 para olarak belirlenmiştir.⁹

2 BOA. A.}MKT.NZD. 282-15 ve BOA DH.SAİDd. 169-101

3 Süleyman Tefvik, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyet'e: Elli Yıllık Hatıralarım*, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2011, s.19.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, V. Murad'ı tekrar padişah yapmak isteyen K. Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi". Belleten VIII, Nr. 30, 286; Ahmet Kısa, „Cleanthi Scaliere ve Aziz Bey Komitesi (1876-1878)“. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2012, 51; Süleyman Tefvik, *II. Meşrutiyetten*, 19 ve Kür, İsmet. Yarısı Roman. İstanbul: Everest, 2011, 128-131.

5 Avnullah el-Kazimi, *Son Müdafaa ve Divan-ı Örfi ve Avnullah el-Kazimi*. İstanbul: Şehir Yayınları, 2005, 149.

6 BOA DH.SAİDd. 169-101

7 Hasan Duman, *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*. İstanbul, IRCICA, 1986. BOA DH.MKT. 1687-04 ve DH. MKT. 1716-115

8 Duman, *İstanbul Kütüphaneleri*, s.297.

9 BOA. MF. MKT. 94-22

Tevfik'in hatıratında belirttiği üzere, *Mürüvvet*'in İstanbul'daki haftalık satışı 4.000'i aşmakta ve gazete, dönemin önde gelen yayın organlarından *Sabah* ve *Zuhur* ile aynı düzeyde bir etkiye sahip bulunmaktaydı.¹⁰ Tiraj konusunda başka bir dayanak olmadığı için temkinli yaklaşmak gerekmektedir. El-Kazimi kendi hatıratında *Mürüvvet* gazetesinden söz etmemiştir. Makalelerin imzasız yayımlanması sebebiyle yazarların tespiti güç olmakla birlikte, 13 Ocak, 4 Mart 1890 tarihleri arasında gazetenin sorumlu müdürü olarak "Avnullah Selim" adıyla kayıtlarda geçtiği görülmektedir.¹¹ Aynı döneme tarihlenen bazı Osmanlı arşiv belgeleri de bu bilgiyi teyit etmektedir. Bununla birlikte, el-Kazimi'nin görevine muhtemelen bir "sakıncalı makale" nedeniyle son verilmiştir.¹²

Mürüvvet toplamda üç yıl süreyle yayımlanmıştır. İlk aşamada haftalık olarak çıkan gazete, daha sonra günlük yayına geçmiş; el-Kazimi ise 407–507. sayılar arasında müdürlük yapmıştır. Tevfik'in ifadelerine göre, sansür en önemli engel teşkil etmekteydi. Zira baskıya girmeden önce Dahiliye Nezareti'ne örnek nüsha gönderilmesi zorunluydu; onayın gecikmesi hâlinde gazete boş sütunlarla yayımlanmak zorunda kalıyordu.¹³

Nitekim kısa bir süre sonra *Mürüvvet*, "zararlı bir makale" sebebiyle soruşturma geçirmiş ve devlet tarafından öğrencilere tavsiye edilmeyen gazeteler arasına alınmıştır. Ayrıca gazetenin sahibi Mehmed Ziyaeddin Bey, yayın lisansını Artin Asaduryan adlı bir Ermeni'ye devretmek istemiş, fakat hükümet buna izin vermemiştir.¹⁴

Gazete dört sayfadan oluşmaktaydı. İlk sayfada başmakale, ardından İstanbul ve imparatorluk haberleri, dünya haberleri, edebiyat köşesi ve resmî ilanlar yer almaktaydı. Son sayfa ise Pera borsası ve reklam sütunlarına ayrılmıştı. *Mürüvvet*'in edebiyat bölümü, *Sabah*'a kıyasla daha kapsamlıydı. Bu bölümde yalnızca yeni çıkan kitapların tanıtımları yapılmakla kalmamış, aynı zamanda Pierre Zaccone gibi Batılı yazarların eserleri de dizi hâlinde tercüme edilerek yayımlanmıştır.

El-Kazimi, kaleme aldığı bir makale sebebiyle İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmış ve bu, onun ilk şahsi sürgün tecrübesi olmuştur. 11 Nisan 1890 tarihli bir belge, gazetenin sahibi Mehmed Ziyaeddin Bey'in, el-Kazimi'yi resmî olarak görevden aldığını göstermektedir.¹⁵ Hatıratında bu döneme kısaca değinen el-Kazimi, evi aranırken trene binerek Bulgaristan'a kaçtığını ifade etmektedir. Ardından bir süre Bulgaristan ve Sırbistan'da kalmış, daha sonra Novi Pazar, Priştine, Mitroviçe, Üsküp, Kumanova ve Veles gibi şehirlerde II. Abdülhamid karşıtı propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Kendi ifadelerine göre, bu şehirlerde farklı isimler kullanmış ve çeşitli kılıklar altında dolaşmıştır. Daha sonra Selanik ve İstanbul'a geri dönmüştür.¹⁶ El-Kazimi'nin bu kadar politik olarak aktif olup, diğer taraftan jurnalliğin yoğun olduğu bir dönemde saklanabilmesi, babasının tarikat bağlantıları ile de açıklanabilir.

10 Tevfik, *II. Meşrutiyetten*, s. 45.

11 *Mürüvvet*, 27 Cemaziyelevvel 1307 no.461

12 BOA DH.MKT. 1719-115

13 Tevfik, *II. Meşrutiyetten*, s. 44.

14 Soruşturma: BOA İ.DH.. 1087-85293 Öğrencilere için yasaklama: BOA DH. MKT. 1664-77 Satış engellenmesi: BOA BEO 369-27616.

15 BOA DH.MKT. 1719-115.

16 Avnullah el-Kazimi, *Son Müdafaa ve Divan-ı Örfi ve Avnullah el-Kazimi*, İstanbul, Şehir Yayınları, 2005, s.114.

Kızı İsmet Kür ise farklı bir anlatı sunmaktadır. Ona göre el-Kazimi, dostlarının yardımıyla Paris'e kaçmış, ardından Halep'e babasının yanına gitmiştir.¹⁷ Başka kaynaklarda ise İstanbul'a dönüş tarihi 1899 veya 1902 olarak geçmektedir.¹⁸ Ayrıca bazı araştırmacılar, bu sürgünden sonra el-Kazimi'nin ölen kardeşi Avnullah'ın adını kullanmaya başladığını ileri sürmüşlerdir. Ancak gazetenin yayımlandığı dönemde bu ismin zaten geçtiği dikkate alındığında, bu iddianın doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

El-Kazimi, son sürgününden sonra Fuad Paşa'nın himayesine girmiş ve onun evinde yaşamıştır. Bu durumu kendisi, bir tür "ev hapsi" olarak tanımlamaktadır.¹⁹ Sarayı tarafından sürekli gözetim altında tutulan el-Kazimi, bu dönemde öğretmenlik yapmış; aynı zamanda çeşitli siyasal projeler geliştirmiştir.²⁰ Yemen'deki Zeydî isyanıyla temas kurmayı ve Belucistan'a giderek İslâmî bir yönetim içinde çalışmayı düşünmüş; ancak bu planları "fitneye yol açacağı" gerekçesiyle reddetmiş ve uygulamaya koymamıştır.²¹ Nihayetinde Şehzade Camii Olayı sebebiyle bu girişimlerini hayata geçirme imkânı bulamamıştır.

3. Halide Nusret Zorlutuna'nın Biyografisine Bakış

Halide Nusret Zorlutuna, 1901 yılında İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi net bir şekilde bilinmese de kızı Emine Işınsu annesinin doğum tarihini 9 Eylül olarak aktarmaktadır.²² Dünya görüşüne dair bildiklerimiz ve İzmir'in biyografisindeki etkisi, Zorlutuna'nın 9 Eylül'ü İzmir'in kurtuluş günü olmasından ötürü doğum günü olarak belirtmiş olabileceğini düşündürmektedir. Lise çağına kadar okula gitmeyip özel hocalardan ders alan Zorlutuna anılarına, 4 yaşında bir kız çocuğu iken annesi Ayşe Nazlı Zorluhan ile birlikte başladığı eğitimine işaret ederek başlar.²³

Henüz 2 yaşındayken babasının Şehzade Camii olayı nedeniyle tutuklanması onda derin izler bırakmıştır. Kür'e göre, anneleri Ayşe Nazlı Hanım soruşturma sırasında düşük yapmıştır. Şehzade Camii Olayı, sadece babalarının sürgünüyle sonuçlanmamış, aynı zamanda ailede bir kayıba da sebep olmuştur.²⁴ Zorlutuna'nın erken çocukluk döneminde cereyan eden ve trajik sonuçları olan bu olay, Müşir Fuad Paşa ile Fehim Paşa arasındaki siyasi çekişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Olay, Fuad Paşa'nın Fehim Paşa'nın siyasal geleceğine engel teşkil etmesi ve özellikle onun jurnal sistemine karşı çıkmasıyla bağlantılıdır. Fehim Paşa'nın adamlarının Fuad Paşa'yı gözetlediği iddiaları üzerine çıkan çatışma cami avlusuna taşınmış, bu sırada yaralanmalar yaşanmış ve halk olayı bir isyan olarak yorumlamıştır. Sonrasında Fehim Paşa, Fuad Paşa'yı ve çevresini isyanla suçlayarak rapor hazırlamış; bunun üzerine Fuad Paşa, Nazım Paşa, Avnullah el-Kazimi ve bazı hizmetkârlar 15 Şubat 1902'de tutuklanmıştır.²⁵ El-Kazimi, 19 Mart 1902'de isyan ve padişaha suikast ile suçlanmış, savunmasını ise doğaçlama yapmıştır. Bu savunma, öğrencileri

17 İsmet Kür, *Yarısı Roman*, İstanbul, Everest, 2011, s.129

18 BOA BEO. D1139 G 85375 ve Galitekin'in iddiası için El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.7.

19 El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.25.

20 Tevfik, *II. Meşrutiyetten*, s. 164.

21 El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.22.

22 Betül Coşkun, "Halide Nusret Zorlutuna: Hayatı, Eserleri, Fikirleri", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010, s.2.

23 Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romanı*, İstanbul, 2009, s.12.

24 Kür, *Yarısı*, s.133.

25 Tevfik, *II. Meşrutiyetten*, s. 165 ve BOA Y..PRK.ASK. 179-27

tarafından kaleme alınarak II. Meşrutiyet'ten sonra yayımlanmıştır.²⁶ Yargılama sürecinde işkence iddiaları dile getirilmiş, Fehim Paşa'nın adamlarının sivil polis değil hizmetkâr olduğu sonradan doğrulanmıştır. El-Kazimi'nin savunmasında hem kendi suçsuzluğunu savunduğu hem e FuadPaşa'yı eleştirdiği görülür. Mahkeme sonunda ölüm cezasına çarptırılmış, ancak padişahın affıyla cezası 15 yıl Sivas sürgününe çevrilmiştir.²⁷

Babasının 1902'deki yargılamasının ardından Sivas'a gönderilmiş ve yaklaşık üç buçuk yıl burada geçirmiş olması Zorlutuna ve ailesi için el-Kazimi ekseninde şekillenen yeni bir mücadele dönemini de başlatmıştır. Sivas sonrası, 1905'te, Vali Reşid Akif Paşa ile yakın ilişkileri ve hakkında yazılan bir jurnal nedeniyle Sinop'a sürülmüştür.²⁸ Bu karar, onun kaçış planı yaptığı ve daha sıkı gözetim altında tutulması gerektiği gerekçesine dayandırılmıştır.²⁹ Kaynaklarda farklı tasvirler yer almaktadır: Tevfik, El-Kazimi'nin Reşid Paşa ile aynı sofraya oturduğunu belirtirken; öğrencileri, onun Sivas ve Sinop'ta kimseyle konuşmasına izin verilmediğini ve altı yıl boyunca kapatıldığını aktarmaktadır.³⁰ Sinop'taki işkencelere dair rivayetler olsa da El-Kazimi bunlardan hiç söz etmemiştir. Ancak daha sonra kızları Zorlutuna ve Kür'ün farklı şekilde hislerine ve değerlendirmelerine nesne olan ünlü zincire vurulmuş ve fiziki olarak yıpranmış görünümde olduğu fotoğrafı aileye bu dönemden yadigar kalmıştır. El-Kazimi hapisteyken ciddi mali sıkıntılar yaşamış olan aile, saraydan yardım talep etmiştir. Ancak saray, bu yardımı yalnızca Ayşe Nazlı Hanımın eşinden boşanması şartıyla kabul edeceğini belirtmiştir.³¹

Zorlutuna, II. Meşrutiyet dönemine kadar annesi, dadısı ve babasının hocası olan Hacı Dede ile birlikte Kadıköy'de yaşamıştır. Çocukluğuna dair bir diğer önemli hatırası İzmir yolculuğudur. Zorlutuna ve ailesi yaklaşık dokuz ay İzmir'de akrabası Halit Bey ile yaşamışlardır. Darendeli Hacı Hüseyin Paşa'nın torunu ve el-Kazimî'nin babası Hüseyin Hüsnü Bey'in müridi ve cumhuriyetin ilk milli eğitim bakanı Mustafa Necati Bey'in babası olan Halit Bey ile El-Kazimi'nin kardeşçe ilişkisi ailenin bu dönemde ihtiyacı olan desteği görmesine ön ayak olmuştur. İzmir'den dönüşlerinden sonra Zorlutuna ailesi ile birlikte, Müşir Fuad Paşa'nın kızına ait olan yeni bir eve taşınmıştır. Zorlutuna'ya göre, Fuad Paşa da el-Kazimi gibi sürgüne gönderildiği için, bu yüzden kimse bu evi kiralamak istememişti. Bu dönemde Hacı Dede'nin vefatıyla sarsılmış olan Zorlutuna, bunun hayatındaki en üzücü hatıralardan biri olduğunu ifade etmiştir.³²

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 28 Temmuz 1908'de çıkan genel af ile el-Kazimî İstanbul'a dönebilmiştir. Babasını yeniden göreceği için oldukça sevinen Zorlutuna, el-Kazimi'nin İstanbul'da "Hürriyet Kahramanı" olarak büyük bir kalabalık tarafından karşılanmış olduğunu ifade etmektedir. Ancak onun dünyasında durum biraz farklıdır. Hapisten çıkmış babasının sakallı ve eski giysiler içinde tanınmaz bir hale geldiğine tanık olduğunda korkuya kapıldığını paylaşmaktadır.³³

26 Tevfik, *II. Meşrutiyetten*, s. 166.

27 El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.45 ve BOA DH.SAİDd. 169-101

28 Y.:EE.. D.15 G.176 ve Asaf Tugay, *İbret: Abdülhamid'e verilen Journaller ve Journalciler*, İstanbul, Okat, s.41.

29 BOA Y.EE. D15 G176 ve BOA Y..MTV. D281 G10

30 El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.15.

31 El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.152 ve Kür, *Yarısı*, s.152.

32 Zorlutuna, *Bir*, s.14-23.

33 Hasan T. Kerimoğlu, "Fedakaran-ı Millet Cemiyeti". Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2003, s. 27 ve Zorlutuna, *Bir*, s.27.

Genel aftan sonra özellikle İstanbul’da, sürgünden dönenler ve siyasi nedenlerle hapsedilmiş olanlar için bir “özgürlük atmosferi” doğmuştur.³⁴ İstanbul’da giderek farklı siyasi görüşlere sahip insanlar bir araya gelmeye başladı ve bunlar çeşitli gruplar hâlinde örgütlendi. Bununla birlikte, bu kişilerin çoğu devletten mali destek almayı ya da resmî görev elde etmeyi umuyordu.³⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri bu desteği elde ettikleri için memnunken³⁶ diğerleri dışarıda kalmış ve böylece komiteye karşı bir muhalefet gelişmiştir.³⁷ Kerimoğlu’na göre, komite Abdülhamid döneminde mağdur edilmiş olup da üye olmayan kişilerin durumuyla da ilgilenmemekteydi.³⁸ Bu muhalefet başlangıçta düzensiz ve farklı kesimlerden gelen bireylerden oluşmaktaydı.³⁹ El-Kazimi, II. Abdülhamid ile İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni karşılaştırmış, iki yönetimin de benzer özellikler taşıdığını ifade etmiş ve en iyi yönetim biçimi olarak cumhuriyeti görmüştür.⁴⁰ El-Kazimi, kısa süre içinde Osmanlı İmparatorluğu’nun çalkantılı siyasi hayatının bir parçası olmuştur.

12 Ağustos 1908’de Sultanahmet Meydanı’nda toplanan sürgünler ve siyasi mağdurlar, Fedakârân-ı Millet Cemiyeti adlı bir siyasi dernek kurmaya karar verdi.⁴¹ Ayrıca cemiyetin fikirlerini kamuoyuna duyurmak amacıyla Hukuk-i Umumiye adlı bir gazete yayımlanmaya başlandı.⁴²

Sultanahmet toplantısından sonra cemiyet Süleymaniye’de bir merkez buldu ve el-Kazimi başkan, Esat Bey ise genel sekreter olarak seçildi.⁴³ Cemiyetin ünlü üyeleri arasında Derviş Vahdetin, Mevlanzade Rıfat ve Hasan Fehmi vardı. Tarihçi Tarık Zafer Tunaya, bazı Ermeni üyelerden, örneğin Milkon Gürciyan ve Arşak Dardaganyan’dan da bahseder. Tunaya’ya göre cemiyetin ilk amacı, sürgündeki kişilerin haklarını korumaktı.⁴⁴ Sürgündekiler öncelikle İstanbul’da iş bulmak istiyordu. Ancak ekonomik nedenler ve İttihat ve Terakki’nin politikası, sürgündekilere yardım edilmesini engelliyordu. Bu hedef ve muhalefet, cemiyeti hem siyasi hem de hayır işleri yapan bir kuruluş hâline getirdi.⁴⁵

13 Ocak 1909’da cemiyetin merkezi büyük bir polis operasyonuna maruz kaldı, detaylı şekilde aranmıştır⁴⁶. El-Kazimi’nin evi de ayrıca yetkililer tarafından aranmıştır. Bu sırada el-Kazimi’nin hamile eşi düşük yaparak bebeğini kaybetmiştir. El-Kazimi, siyasi takibat nedeniyle eşi için tıbbi yardım almanın neredeyse imkânsız olduğunu, çünkü birçok doktorun misilleme korkusuyla tedavi etmeyi reddettiğini aktarmıştır.⁴⁷ Ayrıca nakit paraları polis tarafından el konularak ancak mahkeme

34 Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey*, Routledge, 1993, s.31.

35 Sina Akşin, “Fedakaran-Millet Cemiyeti”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 29/ 1 (1974), s.125.

36 Akşin, “Fedakaran”, s.126.

37 Hasan T. Kerimoğlu, “II. Meşrutiyet Döneminde Genel Haklar Savunusu Yapan Bir Gazete: Hukuk-i Umumiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* VIII/18-19 (2009), s. 24

38 Kerimoğlu, “Fedakaran”, s. 33.

39 Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s.287.

40 El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.30.

41 Akşin, “Fedakaran”, s.126.

42 Kerimoğlu, “Fedakaran”, s. 34.

43 El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.36.

44 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, s.132-134.

45 Kerimoğlu, “Fedakaran”, s. 68-70 ve Hukuk-i Umumiye 8,19 ve 26 Eylül 1324.

46 Kerimoğlu, “Fedakaran”, s.111.

47 El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.107.

sürecinden sonra kendisine iade edilmiştir. ⁴⁸

Kerimoğlu'nun eserinde, gazetelere yansıyan haberlere göre cemiyet, hükümete ve İttihat ve Terakki'ye karşı illegal bir örgüt kurmakla suçlanmış, eski vali Bahri Paşa'dan zorla para almaya çalışmakla itham edilmiştir.⁴⁹ Tanin gazetesine göre polis, baskın sırasında cemiyetin mühürlü belgelerini ve silahları ele geçirmiştir.⁵⁰ Mahkeme Şubat ortasına kadar devam etse de, el-Kazimi Ocak sonunda serbest bırakılmıştır.⁵¹

El-Kazimi, 21 Mart 1909'da Kerkük mutasarrıf olarak göreve başladı.⁵² Bu görevlendirmenin arka planında 2 Mart 1909'da Büyük Vezir Hüseyin Hilmi Paşa ile görüşmesi vardır. El-Kazimi'nin, Paşa'ya yönelik bir suikast planlayan illegal bir örgüte katıldığı iddia edilmiş ancak paşa buna inanmayarak el-Kazimi ile durumu konuşmak istemiştir. Paşa, el-Kazimi İstanbul'da kalmaya devam ederse daha fazla suçlamalarla karşılaşabileceğini düşünerek ona Kerkük'te bir görev teklif etmiştir.⁵³ Dahiliye nezareti, el-Kazimi'nin aile masraflarını karşılamak için yeterli destek vermediğinden, el-Kazimi, Şeyh Abdülkadir Efendi'den borç almak zorunda kalmıştır. Zorlutuna ve ailesi Kerkük'e ancak bu şekilde gidebilmiştir.⁵⁴

Derneğin basıldığı günleri Zorlutuna çok trajik olarak nitelendirir. Zorlutuna, "kurtuluş"un II. Meşrutiyet ile geleceğine inanmış ve bu baskınla hayal kırıklığı yaşamıştır. Bu sebeple anılarında II. Abdülhamid dönemini babasının tutuklanmasıyla ilişkilendirmiştir. Babası el-Kazimi'nin Kerkük'teki mutasaffırlık görevini kabul etmesiyle aile tekrar bir araya gelebilmiştir. Zorlutuna, annesinin de el-Kazimi'nin bu görevi kabul etme kararında önemli bir rol oynadığını, böylece ailenin siyasi açıdan çalkantılı olan İstanbul'dan da uzak kalabildiğini belirtmiştir.⁵⁵

Babası yeni görevine başladığında Zorlutuna için İstanbul'dan ayrılmak zor gelse de hayatında yeni bir dönem başlamış oldu.⁵⁶ Ailesiyle zor zamanlarında İzmir'e yaptıkları ilk yolculuk ile Kerkük yolculuklarından önce İzmir'e yaptıkları yolculuğu karşılaştırarak, ikincisinin daha yüksek bütçe sayesinde daha rahat geçtiğini yazmaktadır.⁵⁷ (Zorlutuna, 2009, s.38). Zira ilkinde babalarının tutuklanması sonrası İstanbul'dan ayrılan bir aileyken, ikincisinde Kerkük mutasarrıfın ailesi olarak yolculuk yapmışlardır. Zorlutuna'nın anılarından yola çıkarak yaptığı bu paylaşım, el Kazimî'nin uçlarda çalkantılı yaşamının ailenin de deneyimlerini nasıl farklı yönleri savurduğunu göstermek için önemli bir örnek olarak görülebilir.

Zorlutuna anılarında, Adana olaylarını ve 31 Mart Vakasını da aktarır, fakat küçük yaşta olduğundan bu hassas durumu pek kavrayamamıştır. Kerkük yolculukları için İzmir'den Adana'ya yola çıkan aile kendilerini 1909 Adana olaylarının ortasında bulur. El-Kazimi'nin coşkulu tabiiyeti

48 BOA BEO 3532-264837, BEO 3617-271237, DH. EUM. MH.. 2-70, DH. EUM. MH.. 239-33, DH. EUM. THR.. 92-85, DH. MKT. 1307-27, DH. MUI. 8/4-14, ŞD. 2788-13, Z.B. 331-69.

49 Kerimoğlu, "Fedakaran", s.109. İkdam ve Tanin 13. K.Sani 1908

50 Tanin 13. K.Sani 1908

51 Kerimoğlu, "Fedakaran", s.113-122.

52 BOA DH. MKT. 2776-95

53 El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.62-64.

54 El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.69.

55 Zorlutuna, *Bir*, s.34.

56 Coşkun, "Halide", s.6.

57 Zorlutuna, *Bir*, s.38.

de bu durumu kolaylaştırmayacaktır. Adana'dan Antakya'ya geçen aile el-Kazimî'nin babasının kabrini ziyaret ettiklerinde kendilerini Adana olaylarının devamı niteliğindeki Antakya olaylarının ortasında bulurlar. Zorlutuna'ya göre oradaki olaylar adeta cehennemî boyuttaydı. Halep'te bütün ailenin arandığından bahsetmektedir.⁵⁸ Buna karşılık çocuk dünyasında önemli rol oynayan doğayı hatırlamaktadır ve ilk kez ailenin evlatlığı Aliye'den ve köpeklerinden bahsetmiştir.⁵⁹ Ülke gündeminde derin izler bırakan isyanlardansa bu sıraladıklarının çocukluk anlatısında somut bir şekilde ifade bulması, biyografi yazımı için de kıymetli bir bakış imkanı sunar. Anlatının hangi döneme dair olduğunun yanı sıra kim tarafından sunulduğuna dair araştırmacıyı dikkate davet etmektedir. Çocuk, bir aktör olarak vardır, oradadır, tanıktır. Çocuk dünyasının sergiledikleri ile döneme, coğrafyaya, deneyimlere farklı bir katmanda yaklaşmak mümkün olabilir. İki farklı İzmir yolculuğuna dair farklılaşan hislerinde de Zorlutuna, babasının içinde bulunduğu farklı statülerden yola çıkarak bir çeşitlilik olduğunun farkındadır, ancak çocuk dünyasından kalan nüvelerle somut durumlardansa daha çok hislerini paylaşabilmektedir. Bu durumda biyografi araştırmalarında aktaranın hayatının hangi dönemine dair izleri paylaştığı araştırmacının bilgiye yaklaşımında ve onu işleyişinde etkili olmalıdır.

Kerkük'te aile, mutasarrıfa tahsis edilen bir eve taşınmış ve yerel halk tarafından karşılanmıştır. Üç gün sonra Avnullah el-Kazimi, 1909 Adana olaylarının müsebbibi olma suçlamasıyla Divan-ı Harpte yargılanmak üzere soruşturma adıyla İstanbul'a çağırılmıştır.⁶⁰ Ancak eşi Ayşe Nazlı Hanımın sağlığını korumak için ailesine durumu bambaşka bir şekilde açıklama gereği duymuştur. Ailesine eşkıyaları yakalayacak bir birliğin başına getirildiğini söyleyen el-Kazimî'nin durumu gizlemesi, üç ay sonra, milletvekili Seyyid Ömer Efendi'nin eşinden gerçeği öğrenmeleriyle son bulmuştur. Aynı gün Ayşe Nazlı Hanım, el-Kazimî'nin endişe ettiği gibi bir sağlık sorunu geçirmiştir.⁶¹ Anne ve babası tekrar yaşanacak ayrılıktan dolayı oldukça üzgün olsa da, Zorlutuna küçük yaşta olduğu için durumun ciddiyetini anlayamamıştır. Yine de bu anıyı, babasıyla yaşadığı en duygusal anlardan biri olarak kaleme almıştır. El-Kazimî şehirden ayrıldıktan sonra aile, halktan uzak ve izole bir hayat yaşamayı tercih etmiştir.⁶² Mayıs ayında Kerkük'ten ayrılan el-Kazimi eylül 1909 başında geri dönebilmiştir.⁶³

Kerkük'te dünyaya gelen Abdülhay Hâdi adı verilen erkek kardeşinin doğumundan bir buçuk yıl sonraki vefatının, annesini daha da yıpratmış ifade etmektedir. Bir yıl sonra Zorlutuna da ağır bir hastalığa yakalanmış fakat kısa sürede iyileşmiştir.⁶⁴ Her ne kadar Kerkük'te yaşadıkları dönemde de kayıplar, zorluklar, üzücü hadiseler yaşamış olsalar da Zorlutuna'nın bu zaman dilimini "cennet gibi" olarak nitelendirmesi ilgi çekicidir.⁶⁵ Öğrenmeye meraklı genç bir kız olan Zorlutuna'nın orada, edindiği iki Arapça ve Farsça hocası olmuştur. Arapça hocasıyla büyük sıkıntılar yaşadığını, buna karşılık Farsçada oldukça başarılı olduğunu ve hocası Molla Hıdır Efendi

58 Zorlutuna, *Bir*, s.38-41.

59 Zorlutuna, *Bir*, s.39.

60 BOA DH. MKT. D2815 G16

61 Zorlutuna, *Bir*, s.46-51 ve El-Kazimi, *Son Müdafaa*, s.104.

62 Zorlutuna, *Bir*, s.52.

63 BOA BEO 3627-272017

64 Zorlutuna, *Bir*, s.65-69.

65 Coşkun, "Halide", s.9.

ile iyi bir ilişki kurduğunu aktarmaktadır.⁶⁶ Kerkük anıları ile ilgili olumlu hislerini paylaşmasında ailenin İstanbul'dan uzakta sakin bir hayat kurma imkanı bulması, babasının mutasarrıf olarak görevlendirildiği yerde edindikleri rahat yaşam koşulları ve statü, Kerkük'te farklı bir kültürü keşfetme imkanının yanı sıra, orada ulaştığı eğitimin de etkisi vardır. Bu bağlamda, anılarında Kerkük'te özel hocalardan aldığı derslerden özellikle bahsetmesi tesadüf değildir.

El-Kazimi, dört yıllık görev süresinin ardından 13 Temmuz 1913'te görevden alınmıştır ki ardından dört sene içinde yedi mutasarrıf görev yapmıştır.⁶⁷ Zorlutuna'ya göre, binlerce Kerküklü, el-Kazimi ve ailesine son kez eşlik etmiştir.⁶⁸ İstanbul'a dönüşüyle ilgili tek kaynak, kızının anılarına dayanmaktadır. İstanbul'a döndükten sonra annesi Zorlutuna'yı önce bir okula göndermek istemiş, fakat el-Kazimî buna razı olmamıştır.⁶⁹ Zorlutuna'nın aktardığına göre el-Kazimî, kızının eğitimiyle yakından ilgilenmiş, ona zaman ayırmıştır. Annesi tarafından klasik bir ev hanımı gibi yetiştirilmesine rağmen, babası onunla kitaplar okumuş ve ona yeni kitaplar temin etmiştir.⁷⁰ Okul hayatına başlamadan önce halihazırda pek çok şeyi kitaplar aracılığıyla öğrenmiştir. Babasının eğitimine bu denli önem vermesi ve okur yazar bir kız çocuğu yetiştirme gayreti Zorlutuna'yı teşvik etmiş, babası ile ilişkisinde önemli rol oynamasının yanı sıra daha sonra okur-yazarlıkla ilişkisini de belirlemiştir. Örneğin; mutasarrıf olarak bulunduğu yıllarda el-Kazimi'nin Kerkük'teki en önem verdiği sorunun eğitim olduğu icraatlarından da Zorlutuna'nın o döneme dair ifadelerinden de anlaşılmaktadır. El-Kazimi, Kerkük'teki görev süresince bir lise, erkekler için bir meslek okulu ve kızlar için bir ilkokul olmak üzere üç okul kurmuştur. Zorlutuna'nın aktarımına göre, gençler meslek okulunda marangozluk, demircilik, kunduracılık gibi meslekler edinmekte ve köyden gelenler ise okulda yatılı kalabilmekteydi.⁷¹

1916 yılında aile, İstanbul'daki yaşamına Göztepe'de daha küçük bir eve taşınarak devam etmiştir. Zorlutuna, bu dönemde Numune Mektebi adıyla açılmış olan, sonra 1916'da adı değiştirilen Erenköy'deki İnas Sultanisi'nde öğrenim görmeye başlamıştır. O dönemdeki kurala göre yalnızca 16 yaşından küçük öğrencilerin alınabildiği okula Zorlutuna, bir sınavı kazanarak kabul edilmiş ve eğitimine 5. sınıftan başlamıştır.⁷² Sınavlarını, başka liselerden gelen öğretmenlerin yaptığı bu sınavların zorluğu anılarında yer almaktadır. Bu okul ile ilgili anılarında okuldaki eğitimin zorluğu ve okulun disiplininin yanı sıra mimarisi de ön plana çıkmaktadır. Belediye Başkanı İsmail Rıdvan Paşa'nın köşkünde bulunan okul, 1945'te yanmıştır.⁷³ Zorlutuna bu köşkten bahsederken görkemine vurgu yaparak tasvir etmektedir.⁷⁴ Bu durum Zorlutuna'nın anılarında, hafıza ve mekân ilişkisini de göstermesinin yanı sıra kişisel olarak onun estetik değerlere erken yaşlarından beri meraklı olduğunu da ortaya koymaktadır.

66 Zorlutuna, *Bir*, s.73-74.

67 Ayrılış: BOA BEO D 4195 G 314560 ve BOA İ. DH. D 1499 G 71. Diğer Mutasarrıflar: BOA BEO. D 4195 G 314560, BOA BEO. D 4298 G 322286, BOA BEO. D 4336 G 325180, BOA BEO. D 4362 G327180, BOA BEO. D4376 G 328163, BOA BEO. D 4416 G331130, İ. DÜİT. D 42 G 64.

68 Zorlutuna, *Bir*, s.77.

69 Zorlutuna, *Bir*, s.99.

70 Zorlutuna, *Bir*, s.102.

71 Zorlutuna, *Bir*, s.59 ve Ata Terzibaşı, *Kerkük Matbuat Tarihi*, Kerkük Vakfı, 2005, s. 32.

72 Zorlutuna, *Bir*, s.1103-105.

73 A. Doğan, "Erenköy Kız Lisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, der. Semavi Eyice, Doğan Kuban ve N. Akbayar, Tarih Vakfı Yayınları, 1994, s.179.

74 Zorlutuna, *Bir*, s.110.

Göztepe'deki evlerinden aynı yıl içinde maddi sıkıntılar nedeniyle taşınmak zorunda kalmış olmaları aile için başka zorluklarla mücadelenin yeni bir dönemini gözler önüne sermektedir. Avnullah el-Kazimî'nin o dönemde doktorlar tarafından tedavi edilemeyen zatürreye yakalanmış olması ve sonrasında yine 1916'daki vefatı aile için oldukça sarsıcı olmuştur. Ölümüne kadar onun kendisi için ne kadar önemli olduğunu tam olarak idrak etmediğini yazan Zorlutuna, babasının son günleri ve ölümü hakkında nispeten az bilgi verirken, okul anılarını çok daha ayrıntılı biçimde aktarmıştır.⁷⁵ Bu durumun, Zorlutuna'nın babasıyla kurduğu baba-kız ilişkisinin güzel ve besleyici, nispeten sarsıntısız anılarının okur-yazarlık bağlamında şekillenmesi ile ilgili olması muhtemeldir. Zira el-Kazimi çetin bir hayat yaşamış, ansızın aileden uzak kaldığı durumların içine girmiş, belirsizliklerle dolu uçlarda bir yaşamın adamıdır. Zorlutuna'ya ise değişken olmayan bir gerçeklik olan öğrenme ve kitap sevgisini aşılamıştır.

Babasının ölümünden sonra ailede artan maddi sıkıntılar nedeniyle takı ve antikalar, mobilyalar gibi değerli eşyalarını sattıkları 1916 yılı Zorlutuna'da oldukça zor ve üzücü bir yıl olarak ifade bulunmaktadır. Buna rağmen güzel ve unutulmaz bir haber almıştır: Babasının ölümüyle ilgili hikâyesi Talebe Defteri'nde yayımlanmıştır.⁷⁶ Edebiyat tarihçisi Betül Coşkun'a göre, Ağlayan Kahkahalar başlığı Zorlutuna'nın hayatındaki iniş ve çıkışlara bir göndermedir.⁷⁷ Yanı sıra okur-yazarlığını destekleyen ancak uçlarda biyografisiyle ailesi üzerinde de derin izler bırakmış el Kazimi'nin yad edilmesinin belki de anlamlı bir ifadesidir. İlk şiirleri ise 1917 yılında yayımlanmıştır. Öğretmenleri, onun şiir yolundaki ilk adımlarını desteklemiştir.⁷⁸

Zorlutuna'ya göre İstanbul'un işgal dönemi hayatını daha da zorlaştırmış, bu dönemi kabus gibi hissetmiştir. İşgalden esinlenerek ünlü şiiri Git Bahar'ı yazmıştır. Çok geçmeden maddi sebeplerle okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Bir sınavı geçerek Türkçe öğretmeni olabilmiş ve özel Aşiyan Lisesi'nde öğretmenlik yapmaya başlamıştır.⁷⁹ Zorlutuna için öğretmenlik özel bir yerdedir. Bu durum, yazar olarak ünlü olmasına rağmen, kendini yalnızca yazar olarak değil, aynı zamanda öğretmen olarak da tanımlamasından da anlaşılabilir.⁸⁰ Anılarında Tanrı'nın onu öğretmen olarak yarattığını söylemesi oldukça önemli bir ifadedir.⁸¹ Coşkun'a göre, Osmanlı Devleti'ndeki olumsuz şartlar Zorlutuna'yı milliyetçi ve idealist bir öğretmen hâline getirmiştir.⁸² Başlangıçta yalnızca geçim için öğretmenlik yapmak zorunda olsa da, sonraları bu mesleği severek icra ettiği görülmektedir. Daha sonra yeteneklerini birleştirerek okul yıllarına dair anılarını yazması bütün bu deneyimlerini aktarması açısından oldukça anlamlıdır. Pedagojik bir eğitim almamasına rağmen disiplinli ve titiz bir şekilde çalışmıştır. İdealist mizacının yanı sıra kendisi de çocuk sevgisinin bu mesleği kolaylaştırdığını belirtmektedir. Aşiyan Lisesinde yalnızca 1 yıl çalışmış olsa da onun 33 yıllık öğretmenlik hayatı içinde onun için çok özel olmuştur.⁸³ Bir yıl sonra Posta Teşkilatında çalışmaya başlamış, 1921 yılında bu işten çıkarılmıştır. Maalesef bu iş değişikliğinin nedenleri

75 Zorlutuna, *Bir*, s.110-111.

76 Zorlutuna, *Bir*, s.112. Halide Nusret yazar ismi olarak Nusret el-Kazimi'yi kullanmıştır.

77 Coşkun, "Halide", s.18.

78 Zorlutuna, *Bir*, s.112-113. İlk şiiri için bakınız: Kadınlar Dünyası, 27. Nisan 1918, Nr. 171.

79 Zorlutuna, *Bir*, s.120.

80 Nazan Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*, İstanbul, İletişim, 2009, s.115.

81 Zorlutuna, *Bir*, s.124.

82 Coşkun, "Halide", s.19.

83 Zorlutuna, *Bir*, s.124.

hakkında bilgi yoktur. Bu dönemde İstanbul Üniversitesi'nde tarih eğitimi de almıştır.⁸⁴

Kurtuluş Savaşı'nın devam etmekte olduğu süreçte ailesi nedeniyle Anadolu'ya, Ankara'ya gidememiş olması onu üzmüş olacak ki; savaşlar bittikten sonra idealist bir öğretmen olmaya çalışmış ve savaş sırasında Anadolu'da aktif olarak ders veremediği için vatanına karşı bir borçluluk hissetmiştir.⁸⁵ 23 yaşında bir kadının Anadolu'da öğretmen olarak çalışması alışılmadık bir durum olduğundan, yazar Mehmet Çınarlı (1976), onu ünlü roman karakteri Çalikuşu ile karşılaştırmıştır. Zorlutuna'nın, babasının idealist, duyarlı ve cesur kişiliğinden etkilenerek bu karakter özelliklerini öğretmenliğinde ortaya çıkardığı düşünülebilir. Bu noktada Çınarlı'nın benzetmesi haksız değildir.

Öğretmenlik kariyerine Edirne'deki Darülmualimat'ta (Kız Okulu) edebiyat öğretmeni olarak devam etmiştir. Edirne'de birçok kişi onu şair olarak tanıyordu. Öğretmenliğinin yanı sıra yaptığı çalışmalarla Edirne'de oldukça aktif olan Zorlutuna, Muallimler Birliği ve Türk Ocağı üyesi de olmuştur.⁸⁶ Coşkun'a göre, Cumhuriyet için idealist bir öğretmen olmaya çabalamıştır.⁸⁷ Cumhuriyetin çizdiği idealist kadın öğretmen tipini fazlasıyla benimsemiş, siyasi inkılapların yanı sıra günlük yaşam inkılaplarını da eleştirmeden kabul etmiştir. Örneğin; şapka takmayı garip bulmasına rağmen, anılarında bunu eleştirmemiştir.⁸⁸

Zorlutuna, daha sonra eşi olacak olan Yüzbaşı Aziz Vecihi'yi Edirne'de bir öğrencisi aracılığıyla tanımıştır. Kısa süre sonra 9 Eylül 1926'da evlenmişlerdir. Evlilikten sonra, eşinin görev yeri nedeniyle İstanbul'a tayin olmuş, burada İstanbul Kız Lisesi'nde öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Başlangıçta yeni işine alışmakta zorlanmış, ancak kısa sürede ortamına uyum sağlamıştır.⁸⁹ 1930 yılında ilk çocuğu Hüseyin Avnullah Ergün doğmuştur.⁹⁰

Zorlutuna, İstanbul Kız Lisesindeki 7 yılın sonunda yeniden Anadolu'da görev almıştır. Eşinin iş durumu nedeniyle Türkiye'nin doğu şehirlerinde çalışmış ve yaşam koşulları İstanbul'a göre daha zorlu olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'dan ayrılamasa da, bu durum ona ideallerini gerçekleştirme fırsatı sunmuştur. Coşkun, Zorlutuna'nın, yeni milliyetçi ve cumhuriyetçi ideolojiyi yaymak isteyen öğretmenlerden biri olduğunu belirtir. 1938 yılında ikinci çocuğu Emine Işınsoy, Kars'ta doğmuştur. Kızı, annesinin bu yılları okul ve ev arasında sürekli bir koşturmaca içinde geçirdiğini aktarır.⁹¹

Aile, Kars, Karaman, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Sarıkamış ve en sonunda Ankara gibi başka şehirlere de taşınmıştır. Ankara'da Zorlutuna artık siyasi olarak da aktif olabilmıştır. 1950 yılında Cumhuriyet Halk Parti'sinden milletvekilliği teklifi almış, ancak seçilememiştir. Türk Kadınlar Birliği ve Anneler Birliği gibi kuruluşların üyesi olmuştur. Yaşının ilerlemesi nedeniyle emekliliğini istemiş, 1975 yılında Ankara'daki 33 yıllık öğretmenlik hayatını sonlandırmıştır. 1961 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden milletvekili seçilmeye çalışmış, ancak milletvekilliği

84 Coşkun, "Halide", s.24.

85 Coşkun, "Halide", s.24.

86 Zorlutuna, *Bir*, s.184; s. 198.

87 Coşkun, "Halide", s.27.

88 Zorlutuna, *Bir*, s.267.

89 Zorlutuna, *Bir*, s.275; s. 281; s.285.

90 Coşkun, "Halide", s.31.

91 Coşkun, "Halide", s.31.

çabası bu sefer de başarılı olamamıştır.⁹²

1968 yılında Zorlutuna'nın annesi ve üç yıl sonra da eşi vefat etmiştir. Bu dönem Zorlutuna için hem zor hem de dramatik geçmiştir.⁹³Babası sürgünler nedeniyle kızlarının yanında her zaman olamadığı için annesi Ayşe Nazlı Hanım, Zorlutuna için sadece bir anne değil, aynı zamanda bir baba gibi de olmuştur. Onun önemi, Zorlutuna'nın anılarında sıkça vurgulanır.

4. Yazar ve Şair Olarak Halide Nusret Zorlutuna

Zorlutuna, edebiyat dünyasına erken yaşta adım atmıştır. Çalışıyor olmasına rağmen edebi yönden kendini geliştirebilmiştir. Edebî çevresindeki ilk önemli kişilerden biri başlangıçta iyi ilişkileri olmasa da sonradan yakın arkadaş oldukları Faruk Nafiz (Çamlıbel)'dir.⁹⁴ Celal Sahir (Erozan) ile de iletişimi vardır, hatta o dönemde ailenin ev sahipleridir.⁹⁵ Zorlutuna'nın henüz kitap yayımlamadığı dönemde Celal Sahir onu hikâyeleri ve şiirleri aracılığıyla tanımaktaydı. Bu onun edebî çevrelerde şair olarak nam salmasına önemli bir örnek teşkil etmektedir. Aynı şekilde Yahya Kemal (Beyatlı) da Zorlutuna'nın şairliğini taktir etmiştir, örneğin "Git Bahar" şiirini çok beğenmiştir. Coşkun'a göre bu, Zorlutuna'nın Türk edebiyatındaki önemli konumunu göstermektedir.⁹⁶ İstanbul'un işgal dönemi, Zorlutuna'nın edebî eserlerini ve milliyetçi fikirlerini etkilemiştir. Bu döneme dair hatıralarını içeren *Aşk ve Zafer* adlı kitabını daha sonra kaleme almıştır.⁹⁷

Aşçıyan Lisesi'nde, çağdaş dönemin ünlü yazarları Agah Sırrı (Levent) ve Ahmet Hamdi (Başar) ile birlikte çalışmıştır. Şiirlerini *Türk Kadını*, *Genç Kadın* ve *Salon Mecmuası* gibi kadın dergilerinde yayımlamıştır. Burada ilk kez telif ücreti almıştır; bu da onun artık bir yazar olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bu melankolik dönemde şiir ve hikâyelerinin ana teması aşk ve duygular olmuştur. Coşkun'a göre, bu yayımlanan eserler Zorlutuna'nın aşk hayatını da etkilemiştir.⁹⁸ Bu dönemde Zorlutuna, şair toplantılarına katılmıştır. Genç yazarlar Vala Nureddin, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Suat Salih ile görüşmüştür. Ayrıca arkadaşlarıyla mektuplar aracılığıyla sürekli iletişim hâlinde olmuştur. Bu mektuplarda yalnızca taslaklarını değil, aynı zamanda kişisel sorunlarını da onlarla paylaşmıştır. İlk Türk tiyatro oyuncusu Afife Jale'ye yönelik eleştirel tutumu, onun muhafazakâr dünya görüşünü yansıtmaktadır.⁹⁹

1921 yılında Zorlutuna ilk romanını yayımlamıştır. Konuları çoğunlukla romantik ve kişisel olmuştur; bu, *Servet-i Fünun* edebiyat hareketine benzer bir yaklaşımı gösterir. Kurtuluş Savaşı döneminde milliyetçilerle daha fazla temas hâlinde olarak Türk Ocağı'na katılmış ve savaş ile Ankara üzerine yazılar yazmıştır.¹⁰⁰ Edirne'de öğretmenliğine odaklanmasına rağmen, aynı zamanda bazı yazılarını *Milli Mecmua*'ya göndermiştir. İstanbul'da yeniden edebiyat toplantılarına katılmış ve burada önemli yazar Şükufe Nihal ile tanışmıştır. Ayrıca İstanbul'da Faruk Nafiz,

92 Coşkun, "Halide", s.32-36.

93 Coşkun, "Halide", s.36.

94 Zorlutuna, *Bir*, s. 114; s.115.

95 Zorlutuna, *Bir*, s.116.

96 Coşkun, "Halide", s.17.

97 Halide Nusret Zorlutuna, *Aşk ve Zafer*, İstanbul, 1978.

98 Coşkun, "Halide", s.20.

99 Coşkun, "Halide", s.24.

100 Coşkun, "Halide", s.24.

Behçet Kemal Çağlar, İffet Halim Oruz ve Ahmet Kutsi Tecer gibi yazarlarla görüşmüş ve Milli Mecma ile Çocuk Dünyası'nda yazılar yayımlamıştır. Bunun yanı sıra Hava Edebiyatı antolojisine de katılmıştır. 1928 yılında şiirleri için Ahmet Haşim tarafından övgü almış, bu da Zorlutuna'nın Türk edebiyatındaki önemini gösteren bir başka kanıt olarak görülmektedir. İlk şiir kitabını ise 1930 yılında yayımlamıştır. Zorlutuna, Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1932 yılında gerçekleşen Birinci Türk Dili Kurultayına katılımcı olarak davet edilmiş, burada hem öğretmen hem de yazar olarak bulunmuştur.¹⁰¹

1933 ile 1948 yılları arasında Anadolu'da çalışmış ve bu dönem onun için bir edebiyatla mesafeli geçmiş, yine de eserleri için malzeme toplamıştır. Ankara'da sık sık yazarlarla buluşma fırsatı bulmuş, Hisar dergisinin kurucuları arasında yer almıştır. Eserlerini bazen gazetelerde seri hâlinde yayımlamıştır. Son şiir kitabını ise 1967 yılında çıkarmıştır. Bu yıl, sanat hayatının 50. yılıdır. Bu vesileyle Ankara'da bir kutlama düzenlenmiş ve Arif Nihat Asya, Fevziye Abdullah Tansel ve Semih Sergeren gibi sanatçılar tarafından övgüyle bahsedilmiştir. Bir ay sonra kız kardeşi İsmet Kür İstanbul'da başka bir kutlama organize etmiştir. İleri yaşında Zorlutuna, gazetelerde makaleler yazmaya odaklanmıştır. Önce Ayşe, ardından Töre dergilerine yazılar göndermiştir. Daha sonra Ümmü'l Muharrirat (Yazarların Annesi) unvanı ile onurlandırılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı, 75. doğum gününü bir resepsiyonla kutlamıştır. Bu dönemde anılarını Bir Devrin Romanı adıyla yayımlamıştır. Son yıllarında beş farklı hastalıkla mücadele etmiş olan Zorlutuna'nın bu nedenle yaşam sevincinde ciddi bir düşüş olmuş, şiir yazmayı da bırakmıştır. Edebiyat ve eğitim tarihimizin bu önemli aktörü, Halide Nusret Zorlutuna, 10 Haziran 1984'te vefat etmiştir.

5. İsmet Kür

İsmet Kür, 29 Eylül 1916'da İstanbul'da doğmuş, hayatı Göztepe'de başlamıştır.¹⁰² Babası el-Kazimî, Kür doğduktan kısa bir süre sonra vefat ettiğinden, babasıyla neredeyse hiç zaman geçirememiştir. Anılarında babası yalnızca annesi Ayşe Nazlı Hanım ve ablası Halide Nusret Zorlutuna'nın anlatımlarında yer alır.

Kür, çocukluğunda kendi başına yetmek zorunda kalmış.¹⁰³ Zorlutuna'dan farklı olarak annesini etkilemeye ve dikkatini çekmeye çalışmıştır.¹⁰⁴ Genç yaşta tifüs hastalığına yakalanmış ve iki ay yatakta kalmak zorunda kalmış olması Koçer'e göre, Kür'ün en önemli deneyimlerinden biridir.¹⁰⁵ Beş yaşındayken aile, daha küçük bir eve taşınmış ve taşınmadan önce kişisel eşyalarını satmak zorunda kalmışlardır; bu durum aynı Zorlutuna'nın anılarında da ifade bulduğu gibi Kür için de travmatik olmuştur.¹⁰⁶

Kür'ün eğitimi, ablası Zorlutuna gibi ilk olarak evde verilmiştir. Asıl eğitimin yanı sıra İslam'ın temellerini de öğrenmiştir.¹⁰⁷ Kür'ün, Zorlutuna'nın aksine dini konulara mesafeli bir

101 Coşkun, "Halide", s.29-32.

102 Gülsün Koçer, "İsmet Kür'ün Hayatı, Eğitimciliği ve Türk Çocuk Edebiyatına Katkısı", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011, s.30. Murat Yalçın, Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2001, s. 537.

103 Koçer, "İsmet Kür", s. 31.

104 Kür, Yarısı, 123.

105 Koçer, "İsmet Kür", s. 33.

106 Koçer, "İsmet Kür", s. 36.

107 Koçer, "İsmet Kür", s. 31.

yaklaşımı olmuştur.¹⁰⁸ İlkokulu, ablası gibi Erenköy İnas Sultanisi'nde okumuştur. Ancak kısa süre sonra başka bir okula, İstiklal Lisesi'ne geçmek zorunda kalmıştır. Bu okulda da anılarında bahsettiği yalnızlık duygusu devam etmiştir.¹⁰⁹

Aile, Zorlutuna'yı takip ederek Edirne'ye taşınmıştır. Edebî çevrelerde etkin olan ablası sayesinde çocukken birçok yazarla tanışma fırsatı bulan Kür, burada da yine ablası vesilesiyle birçok arkadaş edinmiştir.¹¹⁰ Edirne'de Zorlutuna'nın öğretmenlik yaptığı Darülmualimat'a devam etmiştir. Orada, okul hayatı istikrarlı olmamış, Darülmualimat'tan sonra Çamlıca Okulu, sonra tekrar Erenköy İnas Sultanisi ve ardından tekrar Darülmualimat'a devam etmiştir. 1937 yılında Ankara Gazi Üniversitesi'nde edebiyat öğretmenliği eğitimi almış ve iki yıl içinde mezun olmuştur.¹¹¹

Mezuniyetinin ardından Kür, Bursa'da öğretmenlik yapmıştır. İki rol modeli olmuştur: ablası Zorlutuna ve Darülmualimat müdürü Halit Ziya. Eleştirel düşünceli bir öğretmen olarak, çevresindeki muhafazakâr kişilerle çeşitli sorunlar yaşamış; örneğin bir kütüphane kurmayı arzulanmış, bu uğurda zorluk çekmiştir. Babasının Kerkük'te mutasarrıf olarak görev aldığı dönemde okul kütüphanesi kurduğuna dair aktarımı kendi biyografisindeki çabalarıyla örtüşmektedir.¹¹²

1939 yılında matematik öğretmeni Behram Kür ile evlenmiş ve üç yıl sonra Pınar¹¹³ adını verdikleri bir kız çocukları olmuştur. 1943 yılında çift Bilecik'te çalışmış ve burada ikinci kızları Işıl Kür dünyaya gelmiştir. Çift, idealist bir anlayışa sahiptir. Kısa süre sonra Zonguldak'a tayin edilmişlerdir. Ancak Kür, Ankara'da yaşamak istemiş ve bu nedenle görev yeri tekrar Ankara'ya alınmıştır. Burada bir ilkokulda dördüncü sınıf öğrencilerine Türkçe öğretmiştir.¹¹⁴

1956 yılında Kür, New York'taki Türk Eğitim Ataşesi'nin asistanı olmuştur. Burada, Türk vatandaşlarının eğitim olanaklarını geliştirmeye ve onlara rehberlik etmeye çalışmıştır. Ayrıca çocuk ve gençlik psikolojisi ile insan ilişkileri gibi alanlarda mesleki gelişim programlarına katılmıştır. 1961 yılında Türkiye'ye döndüğünde, öğretmenlikten emekli olmak istemiştir. Öğretmenlik mesleğine büyük bir sevgisi olmasına rağmen, çocuk eğitimi alanındaki çalışmalarını yazar olarak sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu kapsamda Köln'de, Türk çocuklarının okul eğitimindeki başarısızlıklarını araştırmış ve araştırma sonuçları hakkında bir rapor hazırlamıştır.¹¹⁵ Gerek New York Eğitim Ataşeliğindeki görevi, gerek Köln'de yaptığı araştırma onun yurtdışındaki Türkiye kökenli göçmenlerin eğitime yönelik hassasiyetinin birer göstergesidir.

Eğitimci kişiliğinin yanı sıra edebiyatçı kişiliğiyle de ön plana çıkan Kür, kayda değer sayıda esere imza atmıştır. Dokuz çocuk kitabı, bir şiir kitabı, bir roman, anıları ve sekiz farklı edebî türde kitap kaleme almış olan, Kür'ün ilk şiiri Atatürk'ü konu almış ve 1927 yılında Çocuk Dünyası'nda yayımlanmıştır.¹¹⁶ Diğer erken dönem eserleri ise Talebe Dünyası gibi dergilerde yayımlanmıştır.¹¹⁷

108 Kür, Yarısı, 185.

109 Koçer, "İsmet Kür", s. 31.

110 Kür, Yarısı, 154.

111 Koçer, "İsmet Kür", s. 38-40.

112 Koçer, "İsmet Kür", s. 41.

113 Ünlü edebiyatçı Pınar Kür (1942-2025)

114 Koçer, "İsmet Kür", s. 40-42.

115 Koçer, "İsmet Kür", s. 43-47.

116 Yalçın, Tanzimat, 537.

117 Koçer, "İsmet Kür", s. 38.

Bilecik'te çalışırken, Kadın, Millet ve Türk Kadını gibi dergiler için makale ve şiirler yazmıştır. Zonguldak'ta çalışırken, 1945 yılında ilk şiir kitabı Yaşamak yayımlanmıştır. Yaşamayı özellikle istediği Ankara'da ise edebiyata daha fazla zaman ayırabilmiş, aynı zamanda çocuk eğitimindeki deneyimini yansıttığı Çocuk Saati adını verdiği bir radyo programı için yazılar hazırlamış ve çalışmıştır. Ayrıca Zafer dergisi için makaleler ve hikâyeler kaleme almıştır.¹¹⁸

Kür, emekliliğinden sonra giderek daha fazla eser kaleme almıştır. 1964 yılında Cumhuriyet gazetesinde makaleler ve yazı dizileri yazmaya başlamıştır.¹¹⁹ 1967'den itibaren radyoda çocuk dizileri kaleme almıştır. 1969–1973 yılları arasında çeşitli gazetelerde düzenli olarak yazıları çıkmış, sonrasında ise yazıları düzensiz olarak yayımlanmaya devam etmiştir. Yazdığı konular genellikle çocuk eğitimi ile günlük ve ekonomik sorunlar etrafında şekillenmiştir. Sonraki yıllarda kitaplarına ağırlık veren Kür 2013 yılında vefat etmiştir.¹²⁰

Kür'ün babasıyla bağı annesinin ve ablasının aktarımlarına dayanmaktadır. El-Kazimi'nin onun erken çocukluk dönemindeki vefatı Kür'ün babasına yönelik değerlendirmeleri ve ona yüklediği anlamın çerçevesini genişletmiştir. Zira Kür, ablası Zorlutuna gibi bizzat deneyimlediği olaylar üzerinden bir hafıza inşa etmemiştir. O bir kadın entelektüel olarak ideolojik duruşunda ve kariyerindeki çabalarında hiçbir arada olmadığı ve idealize ettiği bir baba figürünün etkilerini taşımıştır.

6. Tartışma: Ortaklaşan Yaşam Öyküleri Farklı Baba Algıları

Biyografi çalışmaları insan hafızasının ve hatırlamanın yanıltıcı yönlerini göstermiştir. Hafıza üzerine çalışmalar yapan psikolog Daniel Schachter'a göre, hatıralar insan beyninde belirli bir biçimde kodlanır.¹²¹ Hatırlama süreci, sadece orijinali geri çağırarak değil, hatıranın yeniden inşası anlamına gelir. Tarihçi Johannes Fried, psikolojik araştırmalara dayanarak hatıranın tarihî kaynaklar için önemini sorgulamıştır.¹²² Sonuç olarak, tarihî çalışma, kaynakların hafıza eleştirisi olmadan yürütülemez. Edebiyat tarihçisi Nazan Aksoy ise benzer sonuçları, özellikle hafıza ve otobiyografi ilişkisi bağlamında incelemiştir.¹²³ Bu çalışmada aile fertlerine ait dört otobiyografik eser ana kaynak olarak kullanıldığından, hafızaya ilişkin bu kaygılar burada da geçerlidir. Hafızanın inşacı niteliği, özellikle Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür'ün anlatısının karşılaştırılması ile belirginleşmektedir. Nazan Aksoy'un da belirttiği gibi, her iki kadın kendi anılarına Avnullah el-Kazimi'nin biyografisi ile ilgili deneyim, fikir ve yeniden yapılandırılmış hatıralarını eklediklerinden, ortaya iki farklı baba imgesi ve iki farklı yaşam öyküsü çıkmıştır.¹²⁴

Halide Nusret, babasının Sinop hapishanesinden serbest bırakılmasını ayrıntılı olarak yazmıştır, ancak el-Kazimi'nin tutuklanma nedenlerinden bahsetmemiştir. İsmet Kür ise anlatısına babası ile II. Abdülhamid arasındaki zıtlıkla başlamıştır. El-Kazimi'nin sürgünü, Kür tarafından klasik bir

118 Koçer, "İsmet Kür", s. 41-42.

119 Koçer, "İsmet Kür", s. 47.

120 Koçer, "İsmet Kür", s. 48.

121 Daniel L. Schacter, *Belleğin izinde: beyin, zihin ve geçmiş*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010, s.71; s. 82.

122 Johannes Fried, *Geschichte und Gehirn: Irritation der Geschichtswissenschaft durch Gedächtniskritik*. Franz Steiner Verlag, 2003, s.6;s.7.

123 Aksoy, Kurgulanmış, s.10.

124 Aksoy, Kurgulanmış, s.119.

Jön Türk hikayesi olarak aktarılmıştır. Kür, el-Kazimi'nin Sinop hapisanesinde zincirlenmiş hâlini gösteren fotoğrafını anlatmak için anılarında bir paragraf ayırmış ve babasını burada hayranlıkla bir kahraman bir devrimci olarak tasvir etmiştir. Bu sahnede babasını “bambaşka siyah gözlere sahip”, “güçlü” ve “büyük bir özgüvene sahip” bir adam olarak tanımlamıştır.¹²⁵ Halide Nusret ise aynı fotoğrafa babasının görünüşü ve duruşu karşısında bir miktar korku hissetmiştir.¹²⁶ Bir yanda ideal bir Osmanlı mutasarrıfı portresi, diğer yanda mutlakiyet ve diktatörlüğe karşı “özgürlükçü” genç bir entelektüel devrimci figürü vardır. Aksoy bu farklı baba tasvirlerini iki kadının farklı ideolojik yönelimlerine bağlamaktadır.¹²⁷ Anılarında her iki kadın da okurlarına babalarını kendi ideolojik anlayışlarına göre bir rol model olarak sunmayı amaçlamıştır. İki kadın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin değerlendirilmesine ilişkin olarak aynı görüştedir. Babalarının cemiyet eleştirilerini ve demokrasiyi ideal siyasal rejim olarak gördüğü fikirlerini aktarmışlardır.¹²⁸ Ancak Halide Nusret, bir mektupta babasının sosyalizme yönelik olumlu tutumuna atıfta bulunmuştur; ancak Kür'den farklı olarak babasının devrimci kişiliğini anılarında vurgulamamıştır.¹²⁹

Avnullah el-Kazimi'nin hatıraları, Askerî Mahkemenin bitişine kadar uzanmaktadır. Hatıratında bazı kitaplardan söz etse de bunları yayımlayamamıştır.¹³⁰ Bu nedenle Zorlutuna'nın aktardıkları tek kaynaktır. Zorlutuna'ya göre Kerküklüler el-Kazimi'yi bir şenlikle karşılamışlardır. Aile, Kerkük'te mutasarrıf için yapılmış büyük bir konakta oturmuştur. Daha sonra ünlü yazar Ahmet Hamdi Tanpınar da bir süre aynı evde yaşamıştır.¹³¹ Tanpınar ve Kür'e göre, Kerküklüler el-Kazimi'yi valiliği sonrasında da kutsal bir şahsiyet gibi hatırlamışlardır.¹³² Zorlutuna'ya göre, el-Kazimi dört yıl boyunca Kerkük'te görev yapmış ve Kerküklüler için adeta bir efsane haline gelmiştir.¹³³ Ona göre el-Kazimi, Kerküklüler için bir “Fukara Babası” idi ve bu yüzden yıllar sonra bile sevmeye devam etmiştir.¹³⁴ Zorlutuna babasını idealist bir mutasarrıf olarak tanımlar. Bunun için anlatısında öne çıkan iki örnek verir: Kerkük'e ilk gelişlerinde zengin bir yerel bey, eve yiyecek göndermiştir. Zorlutuna'ya göre Kerkük'te bir gelenek olan bu girişimi el-Kazimi bunu rüşvet olarak değerlendirip kesin bir dille reddetmiştir. Bir diğer örnek de yeni doğan oğlu için gönderilen hediyeleri de kabul etmemesidir. Zorlutuna'ya göre bu davranışlar Kerkük için oldukça yabancıydı.¹³⁵ Kür de babasının Kerkük'teki valilik dönemini örnek alınacak bir yönetim olarak görmüş, onun iyi yönetimini, adaletini ve özellikle Kerkük'te yeni okulların açılmasındaki rolünü vurgulamıştır. Babasının yönetimini 1950 sonrasındaki Türkiye Cumhuriyeti'nin muhafazakâr hükümetleriyle karşılaştırmış ve bu hükümetlerin kötü performansına sahip oldukları gerekçesi ile eleştirmiştir.¹³⁶ Halide Nusret ise el-Kazimi'nin Kerkük'teki mutasarrıflık görevini başarılı bulmuş,

125 Kür, Yarısı, s. 128; s.136.

126 Zorlutuna, Bir, s. 27.

127 Aksoy, Kurgulanmış, s.119.

128 Zorlutuna, Bir, s. 30 ve Kür, Yarısı, s. 138.

129 Kür, Yarısı, s. 296.

130 El-Kazimi, Son, 126.

131 Zorlutuna, Bir, s. 30; s. 45.

132 İnci Enginün ve Zeynep Kerman, *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*, İstanbul, Dergah, s. 30 ve Kür, Yarısı, s. 144.

133 Zorlutuna, Bir, s. 63.

134 Kür, Yarısı, s. 296.

135 Zorlutuna, Bir, s. 46; s. 60.

136 Kür, Yarısı, s. 141-143.

ancak Türkiye siyasetinden herhangi bir şekilde söz etmemiştir.

İki kadının anlatısında da Kerkük dönemi babalarının yetkinliğini, başarısını, kıymetini gösteren önemli bir dönemdir. Ancak biri babasının ahlaki tutumunu diğeri ise yönetici olarak adalet anlayışını ön plana çıkartmıştır. Bahsi geçen aynı kişidir, vurgulanan özellikler ise iki kadının farklı yönelimlerini hissettirmektedir. Avnullah el-Kazimi, hem II. Abdülhamid'in otoriter rejimi hem de İkinci Meşrutiyet Dönemi'ndeki İttihat ve Terakki Cemiyeti politikalarıyla sorunlu bir ilişkiye sahipti. Onu belirli bir siyasi grup veya ekole yerleştirmek zordur. Örneğin, geçici olarak Yemen'deki Zeydi imamına katılma girişimi, İstanbul entelektüellerinin bilinen politik kalıplarına uymaz. Ancak açıktır ki, her iki kadın da kendi hatıralarıyla el-Kazimi'nin kişiliğini kendi bakış açılarına göre yeniden inşa etmiştir. Kür özellikle babasını örnek aldığı için, kişisel bir hatırası olmamasına rağmen babası üzerinden geniş kapsamlı siyasi sonuçlar çıkarmıştır. İki kadın, farklı ideolojik gruplara ait olduklarının tamamen farkındadır. Halide Nusret, anılarını 1973 yılında yayımlamış ve bu kitapta, o dönemde yazar olarak tanınan kız kardeşi İsmet Kür'ü doğrudan ve tanınabilir şekilde anmaktan kaçınmıştır. Kitap boyunca kardeşini yalnızca adıyla anmıştır. Kür ise anılarında ablasıyla olan siyasi farklılıkları kaydetmiştir. Kür, Halide Nusret'in ilişki kurduğu "gericilerin" (irticacı) etkisinin, iki kardeş arasındaki kısmi yabancılaşmadan sorumlu olduğunu belirtmiştir.¹³⁷ Örneğin; Zorlutuna okuduğu eserler sayesinde kadın ve erkek arasında eşitliğe inanmış, ancak aynı zamanda kadınların bu eşitlik yüzünden artık mutlu olamayacaklarını da düşünmüştür.¹³⁸

Sonuç olarak, Avnullah el-Kazimi'nin biyografisi, kızları Halide Nusret Zorlutuna ve İsmet Kür'ün otobiyografik anlatılarında farklı ideolojik ve duygusal çerçeveler içinde yeniden kurgulanmıştır. Bu durum yalnızca bireysel hafızanın inşacı niteliğini değil, aynı zamanda hatıranın toplumsal, siyasal ve kültürel bağlamlara göre şekillendiğini de göstermektedir. El-Kazimi'nin gazeteciliği, sürgünleri ve mutasarrıflık deneyimleri etrafında şekillenen bu anlatılar, tarihsel gerçeklik ile öznel yorum arasındaki geçirgen sınırları açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada olduğu gibi otobiyografik metinler tarihsel araştırma için değerli kaynaklar sunarken, aynı zamanda güçlü bir hafıza eleştirisi gerektirmektedir. El-Kazimi'nin şahsiyeti, iki kızının farklı bakış açılarıyla hem Osmanlı son döneminin bir bürokratu hem de Cumhuriyet kuşağının ideolojik tartışmalarında bir simge olarak yeniden hayat bulmuştur. Avnullah El-Kazimi'nin sürgünleri, siyasi ve gazetecilik faaliyetleri ve mutasarrıflık görevleri, farklı kuşaklara mensup iki kadın entelektüelin hafızasında yeniden kurgulanmıştır. Böylece farklı baba imgesi ve siyasi figürler ortaya çıkmıştır.

137 Kür, Yarısı, s. 280; s. 301.

138 Zorlutuna, Bir, s. 103.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul, Türkiye

BOA. A.}MKT.NZD. 282-15

BOA BEO 369-27616

BOA BEO 1139-85375

BOA BEO 3532-264837

BOA BEO 3617-271237

BOA BEO 3627-272017

BOA BEO 4195 314560

BOA BEO. 4195 314560

BOA BEO. 4298 322286

BOA BEO. 4336 325180

BOA BEO. 4362 327180

BOA BEO. 4376 328163

BOA BEO. 4416 331130

BOA DH. MKT. 1664-77

BOA DH.MKT. 1719-115

BOA DH. MKT. 2776-95

BOA DH. MKT. 2815 16

BOA DH. EUM. MH.. 2-70

BOA DH. EUM. MH.. 239-33

BOA DH. EUM. THR.. 92-85

BOA DH. MKT. 1307-27

BOA DH. MUI. 8/4-14

BOA DH.SAİDd. 169-101

BOA İ.DH.. 1087-85293

BOA İ. DH.. 1499 71

BOA İ. DUİT. 42 64

BOA. MF. MKT. 94-22

BOA ŞD. 2788-13

BOA Y.:EE.. 15-176

BOA Y..MTV. 281 10

BOA Y..PRK.ASK. 179-27

Gazeteler

Mürüvvet 27 Cemaziyelevvel 1307 no.461

12 Recep 1307 no.507

Hukuk-i Umumiye 8 Eylül 1324

19 Eylül 1324

26 Eylül 1324

İkdam 13 Kanun-i Sani 1908

Kadınlar Dünyası 27 Nisan 1918

Tanin 13 Kanun-i Sani 1908

Talebe Defteri 15 Mart 1333

Telif Eserler

Ahmad, Feroz. *The Making of Modern Turkey*. Routledge, 1993.

Akşin, Sina. “Fedakaran-Millet Cemiyeti”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 29/ 1 (1974): 125-136.

Aksoy, Nazan. *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*. İstanbul; İletişim, 2009.

Coşkun, Betül. “Halide Nusret Zorlutuna: Hayatı, Eserleri, Fikirleri”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

Doğan, A. “Erenköy Kız Lisesi” , *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. Der., Semavi Eyice, Doğan Kuban ve Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.

Duman, Hasan. *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*. İstanbul: IRCICA, 1986.

El-Kazimi, Avnullah. *Son Müdafaa ve Divan-ı Örfi ve Avnullah el-Kazimi*. İstanbul: Şehir Yayınları, 2005.

Enginün, İnci ve Zeynep Kerman. *Günlüklerin Işığında Tanpınar’la Baş Başa*. İstanbul: Dergah, 2013.

Fried, Johannes. *Geschichte und Gehirn: Irritation der Geschichtswissenschaft durch Gedächtniskritik*. Franz Steiner Verlag, 2003.

Kansu, Aykut. *1908 Devrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Kerimoğlu, Hasan Taner. “II. Meşrutiyet Döneminde Genel Haklar Savunusu Yapan Bir Gazete: Hukuk-i Umumiye”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* VIII/18-19 (2009): 21-38.

“Fedakaran-ı Millet Cemiyeti” Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2003.

Kısa, Ahmet. “Cleanthi Scalieri ve Aziz Bey Komitesi (1876-1878)”. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2012.

Koçer, Gülsün. “İsmet Kür’ün Hayatı, Eğitimciliği ve Türk Çocuk Edebiyatına Katkısı. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.

Kür, İsmet. *Yarısı Roman*. İstanbul: Everest, 2011.

Schacter, Daniel. *Belleğin izinde: beyin, zihin ve geçmiş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Terzibaşı, Ata. *Kerkük Matbuat Tarihi*. Kerkük Vakfı, 2005.

Tevfik, Süleyman. *II. Meşrutiyetten Cumhuriyet’e: Elli Yıllık Hatıralarım*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2011.

Tugay, Asaf. *İbret: Abdülhamid’e verilen Journaller ve Journalciler*. İstanbul: Okat.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vak’ası”. *Bellekten*, VIII/29 (1944): 71-118.

Yalçın, Murat. *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2001.

Zorlutuna Halide Nusret, Bir Devrin Romanı, 2009

Extended Abstract

This study offers a biographical and memory-oriented examination of the Ottoman journalist, politician, and mutasarrıf (provincial governor) Avnullah el-Kazimi (1866–1916) and his two daughters, Halide Nusret Zorlutuna and İsmet Kür, both major literary and intellectual figures of the early Turkish Republic. Moving between the late Ottoman and early Republican contexts, the research reconstructs the intertwined family histories of political struggle, exile, and intellectual transformation, and explores how individual and collective memory reconfigure biographical narratives across generations.

Avnullah el-Kazimi, born in the Hijaz and educated in both Islamic and modern sciences, embodied the intellectual and moral dilemmas of the late Ottoman period. Fluent in Arabic, Persian, Turkish, Kurdish, and French, he reflected the hybrid identity of a bureaucrat-intellectual who negotiated between tradition and modernity. His early life was marked by forced exile to Aleppo after the 1878 Scalieri incident, a formative rupture that introduced him to political dissidence. Later, he entered journalism and became the responsible editor of the newspaper Mürüvvet (1887–1890), one of the most influential opposition papers of its time. His writings, often censored for their political implications, led to his dismissal and eventual flight to the Balkans. There, he continued his anti-Abdülhamid activities in cities such as Novi Pazar and Skopje, before returning to Istanbul under surveillance.

El-Kazimi’s political career unfolded amid the turbulence of the Hamidian autocracy and the revolutionary ethos of the Second Constitutional Era. Imprisoned during the Şehzade Camii Affair

in 1902, he was accused of plotting against the Sultan and sentenced to death, later commuted to exile in Sivas and Sinop. These years of incarceration and suffering—symbolized by the famous photograph showing him in chains—deeply shaped the family’s collective memory. Following the 1908 Young Turk Revolution, he returned to Istanbul as a celebrated “hero of liberty” and later became involved with the Fedakârân-ı Millet Cemiyeti (Society of the Nation’s Devotees), an opposition group critical of the Committee of Union and Progress. Despite renewed persecution, he was appointed as the mutasarrıf of Kirkuk in 1909, where he served until 1913. His tenure was characterized by social reform and educational projects, including the establishment of schools for both boys and girls, reflecting his modernist vision of civic progress.

The second part of the study focuses on his daughter Halide Nusret Zorlutuna (1901–1984), who became a poet, novelist, and devoted educator. Her childhood memories—colored by her father’s imprisonments, the family’s exile to Sivas and Sinop, and their years in Kirkuk—formed the emotional core of her autobiographical work *Bir Devrin Romanı* (The Novel of an Era). Educated in Erenköy İnas Sultanisi and later active as a literature teacher, she embodied the archetype of the “Republican idealist woman teacher.” Zorlutuna’s writings combine patriotic and moral themes, emphasizing national awakening and women’s contribution to education and cultural reform. Her literary style bridges late Ottoman romanticism and early Republican nationalism. She published her first poems in *Talebe Defteri* and her first novel in 1921, later joining intellectual circles that included Yahya Kemal, Faruk Nafiz, and Ahmet Kutsi Tecer. Her long teaching career in various Anatolian cities intertwined pedagogical dedication with cultural mission, shaping her self-image as both “teacher” and “mother of writers.”

The third biographical section examines İsmet Kür (1916–2013), who, unlike her sister, grew up without direct memory of her father, who died shortly after her birth. Yet his absent presence, reconstructed through maternal and sibling narratives, became a constitutive element of her intellectual identity. Educated in Ankara’s Gazi Education Institute, Kür worked as a teacher in Bursa, Zonguldak, and Ankara, later serving as an assistant to the Turkish Education Attaché in New York (1956–1961). Her experiences abroad and her research on Turkish migrant children in Cologne highlight her lifelong engagement with education and social equality. Kür authored numerous works across genres—children’s literature, poetry, novels, and memoirs—where pedagogical purpose meets social critique. Her *Yarısı Roman* (Half Novel) offers a reflective, intergenerational portrayal of women, memory, and loss within her family.

The comparative analysis in the final section situates these intertwined biographies within the theoretical frameworks of memory studies and autobiographical reconstruction. Drawing on Daniel Schachter’s psychological model of memory’s reconstructive nature and Johannes Fried’s “memory criticism” in historical scholarship, the study demonstrates that memory functions as an active narrative process rather than passive recollection. Halide Nusret and İsmet Kür’s autobiographies construct two divergent father figures: for Zorlutuna, the moral and idealist Ottoman bureaucrat—embodying integrity, education, and paternal devotion; for Kür, the heroic and revolutionary intellectual—an imagined symbol of resistance and liberalism. These variations reflect not only individual differences but also ideological shifts between Ottoman reformism and Republican modernism, as well as between gendered modes of remembering.

The contrast between the sisters’ representations illuminates how memory mediates identity and ideology. Zorlutuna’s narrative domesticates her father’s radicalism within the ethics of

duty, family, and moral virtue, whereas Kür's narrative reclaims him as a figure of rebellion and intellectual autonomy, aligning him with the broader currents of twentieth-century liberal thought. Both, however, share a commitment to education, authorship, and civic responsibility—continuing the family's legacy of public service through intellectual labor. Their works collectively demonstrate how private family histories intersect with national narratives of modernization, exile, and gendered citizenship.

Methodologically, the article treats family memoirs as hybrid sources—simultaneously literary, historical, and mnemonic. It argues that autobiographical texts require a “critique of memory” similar to the source criticism applied in archival research. By juxtaposing archival documents (Ottoman administrative records, court files, and period newspapers) with the autobiographical testimonies of Halide Nusret and İsmet Kür, the study reconstructs a multi-layered narrative that blurs the boundaries between history and remembrance.

In conclusion, the figure of Avnullah el-Kazimi—journalist, dissident, and governor—serves as a prism through which to examine the transformations of political identity, gender, and intellectual continuity from Empire to Republic. His daughters' writings, as reinterpretations of his life, reveal how biography becomes a site of negotiation between personal memory and collective history. Through the lens of one Ottoman family, the article thus contributes to broader discussions on the interrelation of memory, gender, and historiography in late Ottoman and early Republican Turkey. It underscores that biography, far from being a fixed narrative of facts, is a living construct shaped by emotional, ideological, and generational reconfigurations.